

МАҲАЛЛАЛАРДА ИЖТИМОЙ ХИЗМАТЛАРГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

Қоржавова Хуршида Абдумаликовна

Самарқанд давлат университети мустақил изланувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада маҳалларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омиллар, экспертлар томонидан маҳаллаларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларга берган баҳолари, ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларга эксперт баҳолаш усулидан фойдаланган ҳолда аниқлаш тадқиқ қилинган.

Ключевые слова

ижтимоий хизматлар, ижтимоий омиллар, иқтисодий омиллар, мафкуравий омиллар, ахлоқий-психологик омил, техноген омиллар, эксперт баҳолаш.

Ижтимоий хизматларнинг ривожлантиришга таъсир этувчи омилларни баҳолашда тадқиқотчи А.А. Бектемиров томонидан такомиллаштирилган эксперт баҳолаш усулидан фойдаланамиз. Унга кўра ижтимоий хизматларга омилларнинг 1 дан 5 гача бўлган шкалада баҳоланади. Экспертлар томонидан омилларнинг таъсир кўрсатиш баҳоси тўғрисида (+) белгиси қўйилади. Бунда баҳолаш кўрсаткичлари: 1-2 – ижтимоий хизматларнинг ривожлантиришга “кучсиз” таъсир кўрсатадиган омиллар; 3 – ижтимоий хизматларнинг ривожланишига “ўртача” таъсир кўрсатадиган омиллар; 4-5 – омилларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга “кучли” таъсир кўрсатишни билдиради.

Юқорида келтирилган усул асосида маҳаллаларда ижтимоий хизматларнинг ривожлантиришга омилларнинг таъсир даражасини баҳолаймиз. Бу сўровларда жами 110 кишидан иборат экспертлар иштирок этишди. Ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларни баҳолаш натижалари қуйидаги 1 – жадвалда ўз аксини топган

1-жадвал

Экспертлар томонидан маҳаллаларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларга берган баҳолари

Омиллар гуруҳи	Ижтимоий хизматларнинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи омиллар		Эксперт баҳоси (экспертлар сони 110 киши)				
	№	Омилларнинг номи	1	2	3	4	5
I-гуруҳ Сиёсий омиллар	1.	Ижтимоий хизматларга оид мамлакат Қонунлари ва қонун ости ҳужжатларининг мавжудлиги	0	0	18	37	55
	2.	Давлат сиёсий қурилишининг ўзгариши	0	0	0	73	37
	3.	Янги ҳокимиятнинг аввалги ҳокимият мажбуриятларини инкор этиши	0	9	9	37	55
	4.	Давлат томонидан солиқ сиёсатининг ўзгартирилиши	0	0	18	55	37
II-гуруҳ Ижтимоий омиллар	1.	Ижтимоий хизматлар истеъмолининг ошиши натижасида вақт тежамкорлиги ҳисобига ижтимоий фойдали меҳнатда ишчи кучидан фойдаланиш самарадорлиги ва аҳоли бандлигининг ошиши	0	0	55	37	18
	2.	Ижтимоий хизматлар ҳисобига ижтимоий меҳнат унумдорлигининг ошиши	0	18	25	30	37
	3.	Ижтимоий хизматларнинг бевосита ва билвосита таъсири ҳисобига миллий даромаднинг ошиши	0	0	18	37	55
	4.	Ижтимоий хизматлар истеъмоли ҳисобига иқтисодий бойликлар истеъмоли умумий хажмининг ошиши	0	0	55	55	0

	5.	Ижтимоий хизматлар ҳисобига жамият аъзоларининг умумтаълим ва маданий даражасининг ошиши, соғлигининг мустаҳкамланиши, аҳолининг турли ижтимоий қатламларнинг, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси турмуш даражасининг яқинлашиши.	0	18	27	35	30
III-гурӯх Иқтисодий омиллар	1.	Аҳолининг ижтимоий хизматларга бўлган эҳтиёжларининг қондирилиш даражаси	18	14	21	37	20
	2.	Ижтимоий хизматлар соҳасининг уй ҳўжалигида меҳнат харажатларини камайтирилишига ва бўш вақти таркибига таъсири	0	73	18	18	0
	3.	Ижтимоий хизматлар соҳасининг ишчи кучининг сифат таркибига ва ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга таъсир даражаси	0	37	18	55	0
IV-гурӯх Мафқурав	1.	Мафқуранинг йўналтирувчанлиги (мобилизация қилувчанлиги)	18	37	18	37	0
V-гурӯх Техноген омиллар	2.	Мафқуранинг инсон дунёқаришини ўзгартирувчанлиги	0	18	18	37	37
	3.	Мафқуранинг бирлаштирувчи (интеграциялаш) кучи	0	22	15	18	55
	4.	Мафқуранинг ижтимоийлаштирувчи (социализацияловчи) роли	15	22	27	24	20
VI-гурӯх Техноген омиллар	1.	Зилзилалар, сув тошқинлари, бўронлар, эпидемиялар натижасидаги салбий ҳолатларни бартараф этишда ижтимоий хизматларнинг аҳамияти	0	7	31	45	27

1-жадвал маълумотлари шуни кўрсатадики, экспертлар келтирилган меъзонларга таяниб ҳар бир омил кесимида баҳолаган. Унда келтирилган маълумотлардан кўриниб турибдики, ҳар бир омилнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир даражасини баҳолаган. Баҳолаш натижаларини таҳлил қиладиган бўлсак, биринчи гуруҳ омиллари “1” баҳога баҳолаган экспертлар мавжуд эмас, шу гуруҳ омилларини “2” баҳога баҳолаганлар сони жами 9 нафарни ташкил этади. Гуруҳдаги омилларни “3” баҳога баҳолаган экспертларнинг сони омиллар ўйича 9 дан 18 нафаргача ўзгаради. Гуруҳдаги омилларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир даражасини “4” ва “5” баҳога баҳолаганлар сони эса анча юқори. Унинг ўзгариши 37 нафардан 73 нафаргача ўзгариб борган ва бу омилларнинг барчаси маҳаллаларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир даражаси кучли эканлигини кўрсатади.

Иккинчи гуруҳ омилларининг маҳаллаларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсирини қуйидагича баҳолаганлар. “1” ва “2” баҳога баҳолаган экспертлар сони жами 36 нафарни ташкил этади. “3” баҳога баҳолаганлар сони омиллар бўйича 18 нафардан 55 нафаргача ўзгаради. Гуруҳ омилларини баҳолаган экспертлар “4” ва “5” баҳолаш баҳолаганлар сони омиллар бўйича 18 нафардан 55 нафаргача ўзгариб борган. Бундан маълум бўладики, омиллар асосан “ўртача” ва “кучли” даражада таъсир кўрсатар экан.

Учинчи гуруҳ омилларининг маҳаллаларда ижтимоий хизматларни ривожлантиришдаги таъсир даражаси “1” ва “2” баҳога баҳолаган экспертлар сони 14 нафардан 73 нафаргача бўлиб, бу омилларнинг “кучсиз” таъсир кўрсатишини билдиради.

Экспертлар томонидан тўртинчи гуруҳ омилларини баҳолаш натижаларидан маълум бўладики, омилларнинг “кучсиз” таъсир кўрсатади деб баҳолаганлар 15 нафардан 37 нафаргача, “ўртача” таъсир кўрсатади баҳолаганлар 18 нафардан 37 нафаргача, “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолаганлар эса 18 нафардан 55 нафарни ташкил этади. Бундан кўринадики бу гуруҳ омиллари “кучли” таъсир кўрсатар экан.

Техноген омилларни (бешинчи гуруҳ) баҳолаш натижаларидан кўриниб турибдики, бу омиллар маҳаллаларда ижтимоий омилларни ривожлантиришга “кучли” таъсир кўрсатар экан (экспертлардан 72 нафари “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолаган).

1-жадвал маълумотларидан фойдаланган ҳолда, эксперт баҳоларини умумлаштириб, ижтимоий хизматларни ривожлантиришга “кучсиз”, “ўртача” ва “кучли” таъсир кўрсатадиган омилларни аниқлаймиз. Бунинг учун юқорида келтирилган баҳолаш меъзонларига асосан маълумотларини умумлаштирамиз (2-жадвал).

2-жадвал

Ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларнинг таъсир даражасини аниқлаш жадвали

Омиллар гуруҳи	Ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омиллар		Экспертлар сони	Омилларнинг таъсир даражаси кўра эксперт баҳолаш натижалари		
	№	Омилларнинг номи		“Кучсиз”	“Ўртача”	“Кучли”
I-гуруҳ Сиёсий омиллар	1.	Ижтимоий хизматларга оид мамлакат Қонунлари ва қонун ости ҳужжатларининг мавжудлиги	110	0	18	92
	2.	Давлат сиёсий қурилишининг ўзгариши		0	0	110
	3.	Янги ҳокимиятнинг аввалги ҳокимият мажбуриятларини инкор этиши		9	9	92
	4.	Давлат томонидан солиқ сиёсатининг ўзгартирилиши		0	18	92
II-гуруҳ Ижтимоий омиллар	1.	Ижтимоий хизматлар истеъмолининг ошиши натижасида вақт тежамкорлиги ҳисобига ижтимоий фойдали меҳнатда ишчи кучидан фойдаланиш самарадорлиги ва аҳоли бандлигининг ошиши		0	55	55
	2.	Ижтимоий хизматлар ҳисобига ижтимоий меҳнат унумдорлигининг ошиши		18	25	67
	3.	Ижтимоий хизматларнинг бевосита ва билвосита таъсири ҳисобига миллий даромаднинг ошиши		0	18	92
	4.	Ижтимоий хизматлар истеъмоли ҳисобига иқтисодий бойликлар истеъмоли умумий ҳажмининг ошиши		0	55	55
	5.	Ижтимоий хизматлар ҳисобига жамият аъзоларининг умумтаълим ва маданий даражасининг ошиши, соғлигининг мустаҳкамланиши, аҳолининг турли ижтимоий қатламларнинг, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси турмуш даражасининг яқинлашиши.		18	27	65
III-гуруҳ Иқтисодий омиллар	1.	Аҳолининг ижтимоий хизматларга бўлган эҳтиёжларининг қондирилиш даражаси		32	21	57
	2.	Ижтимоий хизматлар соҳасининг уй ҳўжалигида меҳнат харажатларини камайтирилишига ва бўш вақти таркибига таъсири		73	18	19
	3.	Ижтимоий хизматлар соҳасининг				

		ишчи кучининг сифат таркибига ва ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга таъсир даражаси	37	18	55
Ҳурух Мафкуравий омиллар	1.	Мафкуранинг йўналтирувчанлиги (мобилизация қилувчанлиги)	55	18	37
	2.	Мафкуранинг инсон дунёқариш-ни ўзгартирувчанлиги	18	18	74
	3.	Мафкуранинг бирлаштирувчи (интеграциялаш) кучи	22	15	73
	4.	Мафкуранинг ижтимоийлаш-тирувчи (социализацияловчи) роли	37	29	44
Ҳурух Техноген омиллар	1.	Зилзилалар, сув тошқинлари, бўронлар, эпидемиялар натижаси-даги салбий ҳолатларни бартараф этишда ижтимоий хизматларнинг аҳамияти	7	31	72

2-жадвалга киритилган маълумотлардан кўришиб турибдики, ижтимоий хизматларнинг ривожланишига таъсир кўрсатадиган омиллар сони 17 та бўлиб, улар 5 та гуруҳга жаратилган. Бу омилларни экспертлар томонидан ижтимоий хизматларнинг ривожланишига таъсир кўрсатишини баҳолаш натижаларидан қуйидагиларни аниқлаш мумкин: биринчи гуруҳга киритилган барча омилларнинг ижтимоий хизматларнинг ривожлантириш-га таъсир даражаси жуда юқори экан, яъни ижтимоий хизматларни ривожлантиришга ижтимоий хизматларга оид мамлакат Қонунлари ва қонун ости ҳужжатларининг мавжудлиги бўйича 110 экспертдан 92 нафари (84%) “кучли” таъсир кўрсатишини, 18 нафари (16%) эса “ўртача” таъсир кўрсатишини баҳолашган. Давлат сиёсий қурилишининг ўзгариши билан боғлиқ омилга эса 100 % экспертлар “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолаш-ган. Янги ҳокимиятнинг аввалги ҳокимият мажбуриятларини инкор этиши билан боғлиқ омилнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсирини экспертларнинг 84% (110 нафардан 92 нафари) “кучли”, 9 нафардан экспертлар (8 %) “кучсиз” ва “ўртача” таъсир кўрсатади деб баҳолашган. Давлат томонидан солиқ сиёсатининг ўзгартирилиши билан боғлиқ омилнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсирини 92 нафар эксперт (84 %) “кучли”, 18 нафари эса “ўртача” таъсир кўрсатишини баҳолаб берган.

Иккинчи гуруҳ омилларни (ижтимоий омилларни) ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсири-ни экспертлар томонидан баҳолаш натижаларидан кўришиб турибдики, ижтимоий хизматлар истеъмолининг ошиши натижасида вақт тежамкорлиги ҳисобига ижтимоий фойдали меҳнатда ишчи кучидан фойдаланиш са-марадорлиги ва аҳоли бандлигининг ошиши билан боғлиқ омилга 55 нафардан (50 %) экспертлар мос равишда “ўртача” ва “кучли” таъсир кўрсатишини, ижтимоий хизматлар ҳисобига ижтимоий меҳнат унумдорлигининг ошиши бўйича омилга экспертлардан 18 нафари (16 %) “кучсиз”, 25 нафари (23%) “ўртача” ва 67 нафари (61 %) “кучли” таъсир этишини баҳолаб беришган. Шу гуруҳга кирувчи ижтимоий хизматларнинг бевосита ва билвосита таъсири ҳисобига миллий даромаднинг ошиши билан боғлиқ омилга 18 нафар (16 %) эксперт “ўрта-ча”, 92 нафари (84 %) эса “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолашган. Ижтимоий хизматлар истеъмоли ҳисобига иқтисодий бойликлар истеъмоли умумий ҳажмининг ошиши боғлиқ омилга 55 нафардан (50 %) экспертлар мос равишда “ўртача” ва “кучли” таъсир кўрсатишини, ҳамда ижтимоий хизматлар ҳисобига жамият аъзоларининг умум-таълим ва маданий даражасининг ошиши, соғлигининг мустаҳкамланиши, аҳолининг турли ижтимоий қатламларнинг, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси турмуш даражасинининг яқинлашиши билан боғлиқ омилга эса ижти-моий хизматларни ривожлантиришга экспертларнинг 18 нафари (16 %) “кучсиз”, 27 нафари (25 %) “ўртача” ва 65 нафари (59 %) “кучли” таъсир кўрсатишини баҳолашган.

Учинчи гуруҳ омиллари иқтисодий омиллардан иборат бўлиб, бу омилларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсирини экспертларнинг баҳолаш натижалари қуйидагича: аҳолининг ижтимоий хизмат-ларга бўлган эҳтиёжларининг қондирилиш даражасини кўрсатувчи омилнинг таъсирини “кучсиз” деб баҳола-ган экспертлар сони 32 нафарни (29 %) ташкил этади. “Ўртача” таъсир этишини эса 21 нафар эксперт (19 %), “кучли” таъсир кўрсатишини эса 57 нафар (52 %) эксперт баҳолашган. Ижтимоий хизматлар соҳасининг уй хўжалигида меҳнат харажатларини камайтирилишига ва бўш вақти таркибига таъсирини кўрсатувчи омилга экспертлардан “кучсиз”, “ўртача” ва “кучли” деб баҳолаганлар мос равишда 73; 18; 19 нафар (66 %; 16 %; 17 %) экспертларни ташкил этади. Ижтимоий хизматлар соҳасининг ишчи кучининг сифат таркибига ва ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга таъсир даражаси кўрсатувчи омилга экспертлардан 37 нафари (34 %) “кучсиз” таъсир этишини, 18 нафари (16 %) “ўртача” таъсир кўрсатишини ва 55 нафари (50%) “кучли” таъ-сир кўрсатишини баҳолашган.

Тўртинчи гуруҳ омилларининг ижтимоий хизматларни ривожлантиришга таъсирини экспертларнинг ҳар бир омил бўйича баҳолаш натижаларига эътибор қаратадиган бўлсак, мафкуранинг йўналтирувчанлиги (мобилизация қилувчанлиги) омилининг таъсир даражасини “кучсиз” деб баҳолаган экспертлар сони 55 нафарни (50 %), “ўртача” деб баҳолаганлар 18 нафарни (16 %), “кучли” деб баҳолаганлар эса 37 нафарни (34 %) ташкил этади. Мафкуранинг инсон дунёқаришини ўзгартирувчанлиги омилини эса 18 нафардан (16 % дан) экспертлар мос равишда “кучсиз” ва “ўртача” даражада таъсир кўрсатади деб баҳолашган бўлса, 74 нафар (67 %) эксперт эса “кучли” деб баҳолашган. Мафкуранинг бирлаштирувчи (интеграциялаш) кучи омилига экспертларнинг қарашлари қуйидагича 22 нафари (20 %) “кучсиз” деб, 15 нафари (14 %) “ўртача” ва 73 нафари (66 %) эса “кучли” таъсир кўрсатишини билдиришган. Шу гуруҳдаги мафкуранинг ижтимоийлаштирувчи (социализацияловчи) ролини 37 нафар (34 %) эксперт “кучсиз”, 29 нафар (26 %) эксперт “ўртача” ва 44 нафар (40 %) эксперт эса “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолашган.

Охирги гуруҳ омиллар техноген омиллардан иборат бўлиб, улар зилзилалар, сув тошқинлари, бўронлар, эпидемиялар натижасидаги салбий ҳолатларни бартараф этишда ижтимоий хизматларнинг аҳамиятини билдиради ва уларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришдаги таъсирини экспертлардан 7 нафари (6 %) “кучсиз” таъсир кўрсатади деб, 31 нафари (28 %) “ўртача” ва 72 нафари (65 %) “кучли” таъсир кўрсатади деб баҳолашган.

Омилларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришдаги таъсирини аниқлашда экспертлар томонидан омилларнинг баҳоланиши субъектив бўлсада, таъсир даражаси катта бўлган омилларни танлаб олиш имкониятига эга бўламиз.

Хулоса ва таклифлар

Экспертлар томонидан омилларнинг ижтимоий хизматларни ривожлантиришдаги таъсир даражасини баҳолашлар натижасидан маълум бўладики, 5 гуруҳдан танлаб олинган 17 та омилнинг аксарияти ижтимоий хизматларни ривожлантиришдаги роли катта экан. Агар таъсир кўрсатиш даражаси 50 % дан юқори бўлган, “кучли” таъсир кўрсатадиган омилларни танлаб оладиган бўлсак, таҳлил қилинган 17 та омилдан 11 таси ана шундай омиллардан иборат. Бу омиллар эса келгусида ижтимоий хизматларни ривожлантириш стратегияларини белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Фурастые Ж. Технический прогресс и капитализм с 1700 по 2100 год. // Какое будущее ожидает человечество? Прага: «Мир и социализм», 1964. с.157-159.
2. Луман Н. Формы помощи в процессе изменения в общественных условиях. Пер. с нем. Д.В.Озирченко, Н.Малинкина // Социологический журнал. 2000. №1-2. – С. 16-35.
3. Дж.Зингельманн сущность и классификация https://studopedia.ru/10_230220_sushchnost-i-klassifikatsiya.html
4. Парсонс Т. Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1997; https://bstudy.net/615060/sotsiologiya/parsons_smelser
5. Буянова М.О. Право социального обеспечения. – М.: Проспект, 2009.
6. Шарин В. Социальное обслуживание: вектор развития // Человек и труд. 2011. №5.
7. Воронцова М. В., Макаров В. Е. Этические основы социальной работы. Учебное пособие. 309 с. - С. 8-9. <https://books.google.ru/books?id=Q7phCgAAQBAJ&pg=PT9>
8. Малофеев Иван Вячеславович Развитие системы социальных услуг для населения: опыт и проблемы // Учёные записки ЗабГУ. Серия: Философия, социология, культурология, социальная работа. 2012. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-sistemy-sotsialnyh-uslug-dlya-naseleniya-opyt-i-problemy>
9. Д.З.Эрназаров Ўзбекистонда ижтимоий капитал ривожланишининг тарихий илдиэлари. <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/884/691>
10. Хашимов П.З. Экономика социальной сферы. – Т.: «Университет», 2002.
11. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти. Дарслик. /И.ф.д., проф. Қ.Х.Абдурахмонов тахрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 56 б.
12. Бектемиров А.А. Тадбиркорлик рискларини баҳолаш ва уни пасайтириш йўллари (2-мақола) // “Сервис” журнали, – Самарқанд. – 2021. – №2. Б.137-142.